

Güz 2019, Yıl: 4, Sayı: 8, ss. 35-47

Doi Number: 10.32579/mecmua.537188

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yükleme Tarihi: 08.03.2019 / Kabul Tarihi: 04.07.2019

Mustafa DERE *

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA VE HİKÂYELERİNDE II. DÜNYA SAVAŞI**

ÖZ

Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatı'nın önemli ve tartışmalı yazarlarından biri olan Kemal Tahir, Türkiye'nin tarihsel-toplumsal-sosyal birtakım esaslara dayanan meselelerini, sorunlarını ve dönüm noktalarını sorgulamış, onlarla ilgili eleştirel birtakım yorumlar ve değerlendirmeler ortaya koymuştur. Bu noktada Kemal Tahir'in eserleri Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinden başlayıp Cumhuriyet döneminin ilerleyen yıllarına kadar götürülebilecek geniş bir zaman dilimini içine almaktadır. Dünyanın kaderini değiştiren olayların başında gelen ve yakın tarihe ait olan II. Dünya Savaşı, bu çerçevede işlenen konulardan veya meselelerden yalnızca biridir. Yazar, her ne kadar Türkiye'nin fiilen katılmadığı bir savaş olsa da, II. Dünya Savaşı'nı kahramanları aracılığıyla genellikle Türkiye'deki etkisi, sonuçları ve halkın yaşananlara bakışı ekseninde değerlendirir. Ayrıca bazı eserlerinde devrin sosyal tarihe dair panoramasını yansıtırken söz konusu savaş kurgunun konu arka planını oluşturan ve onu destekleyen önemli bir fon olarak kullanır.

Bu çalışmada II. Dünya Savaşı'nın dikkat çeken bir konu olarak işlendiği *Körduman*, *Kelleci Memet*, *Bozkırdaki Çekirdek*, *Namuscular*, *Karılar Koşuşu* ve *Damağası* romanları ile "Dutlar Yetişmedi" ve "Marangoz Ahmet Çavuş" başlıklı hikâyelerden

* Arş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafadere088@gmail.com

** Bu çalışma; "Mustafa Dere, *Kemal Tahir'in Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı-Tema*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019." künyeli tezden yola çıkılarak oluşturulmuştur.

hareket edilerek savaşın nasıl değerlendirildiğiyle ilgili birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yer yer Kemal Tahir'in bu konudaki görüşleri söz konusu edilmiş ve bu görüşlerin kurguya ne şekilde yansdığı gösterilmiştir. İncelemenin bütününde verilen değerlendirmeleri ve yorumları somutlaştırmak adına ise incelemenin yapıldığı metinlerden sık sık alıntılara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, roman, hikâye, Kemal Tahir, II. Dünya Savaşı

THE SECOND WORLD WAR IN THE NOVELS AND STORIES BY KEMAL TAHİR

ABSTRACT

Kemal Tahir, one of the most important and controversial writers of the Republican-era Turkish literature, questioned the issues, problems and milestones based on the historical and social essence of Turkey and wrote a number of reviews and criticisms about them. At this point, Kemal Tahir's works cover a broad period of time starting from the foundation of the Ottoman Empire to the later years of the Republican period. The Second World War, one of the crucial events that changed the fate of the world and happened in the recent history, is just one of the issues that have been addressed in this respect. The author interprets the Second World War, although Turkey did not actively participate in it, through his characters in the framework of its effects on Turkey, its results and the views of the public. In some of his works, while reflecting the panorama of the era related to the social history, he uses the war as an important background creating and supporting the subject of the fiction.

This study has tried to reach some results about how the war is addressed through the novels titled *Körduman*, *Kelleci Memet*, *Bozkırdaki Çekirdek*, *Namuscular*, *Karılar Koşuşu* and *Damağası*, and the stories titled "Dutlar Yetişmedi" and "Marangoz Ahmet Çavuş" in which the Second World War is taken as an attractive issue. In addition, Kemal Tahir's views on this issue have been mentioned and it has been demonstrated how these views are reflected in the fiction. In order to concretize the evaluations and interpretations given in the whole study, the study often includes quotations from the texts which are the focus of the review.

Keywords: Literature, novel, story, Kemal Tahir, World War II

Giriş

II. Dünya Savaşı ve Türkiye

İnsanlığın yaşadığı en büyük felaketlerden biri olan II. Dünya Savaşı, "1 Eylül 1939'da Almanya-Polonya sınırlarında başlamış, 15 Ağustos 1945'te en son Uzak Doğu'da ateş kesilmiş, 2 Eylül 1945'te Tokyo Limanı'nda mütareke imzalanmış ve bu tarihe kadar altı yıl sürmüştür" (Uslubaş vd. 2007: 372). Kitlesel bir yıkıma işaret eden bu süreç, başta Mihver ve Müttefik olarak ayrılan veya milletlerarası gruplaşan ülkeler olmak üzere geniş bir coğrafyayı etkisi almıştır¹. Savaş, kısa sürede kıtalar

¹ Savaşın yayılma süreci ve alanıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Hart, 2015: 179-541).

arası bir ilerleyiş gösterince de savaşı başlatan sebeplerle doğrudan ilişkisi bulunmayan ülkeler ve toplumlar belli bir tavır veya cephe belirlemek zorunda kalmışlardır. Bu noktada Türkiye, birtakım politik meseleler yüzünden dolaylı olarak savaştan etkilenmiş ve bununla ilgili müstakil bir yol tutarak hareket etmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye “non-belligerent” denen savaşmayan ülkelerdendir. Bu doğrultuda bir dizi saldırmazlık paktı ve anlaşmalarla tarafsız ülke konumunu sağlamıştır (Ortaylı, 2010: 89). Bu tavrın başlıca sebebi, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun sonunu getiren I. Dünya Savaşı yıkımı sonrasında devletin böyle bir olayı “büyük bir kaygı içinde” karşılamasıdır (Bozarslan, 2015: 293). Dolayısıyla söz konusu ateş çemberine dahil olmamak için yönetim tarafından savaşın gidişatı ekseninde belirlenen, değişken ve tedirgin bir politika benimsenir (Ayrıntılı bilgi için bk. Sander, 2018: 146-154). Ayrıca bu politikada “savaş başladıktan sonra, savaşın talepleri en güçlü belirleyici”dir (Tekeli vd., 2018: 119). Savaş sürecinde diğer birçok devlet gibi Türkiye’nin de istikameti taleplerin değişkenliği ve ölçüsü etrafında gelişmektedir.

Türkiye savaş süresince fiili olarak herhangi bir çarpışmadan uzak durabilse de ekonomik bakımdan savaşın kötü sonuçlarıyla karşı karşıya kalır. II. Dünya Savaşı, zor bir sürecin; 1929 İktisadi Buhranı’nın Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz yansımalarının derinden hissedildiği 1930’lu yılların üzerine gelir (Metinsoy, 2017: 47). Türkiye, enflasyon kavramıyla ciddi anlamda ilk kez bu zaman diliminde karşılaşır. Refik Saydam hükümeti, savaşın başlaması üzerine, ekonomiyi ve fiyatları denetim altına almak için 18 Ocak 1940’ta Milli Korunma Kanunu’nu çıkarır. Böylece bir çeşit savaş ekonomisi uygulanmaya başlar. Şükrü Saraçoğlu başbakanlığında ise fiyatlar ve piyasa ile ilgili bir dizi tedbirler ve uygulamalar geliştirilir. 1942’de Varlık Vergisi Kanunu çıkarılır. 1943’te tarım kesimini vergilendirmek için Toprak Mahsulleri Vergisi yürürlüğe konur (Akşin, 2018: 236-237). Bu teşebbüslerin hemen hepsi kaygıdan doğan birer önlem veya olası bir savaş durumuna karşı hazırlık niteliğindedir. Bu önlemlerin ve hazırlıkların ise birer kemer sıkma politikası olduğu açıktır. Söz konusu duruma ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik alınan tedbirler, savaşın doğal bir sonucu olan stokçuluk, karaborsacılık, vurgunculuk gibi yasadışı sivil baskılar da eklenince II. Dünya Savaşı’nın Türk toplumu üzerindeki etkisi özellikle ekonomik bakımdan sıkıntılı ve sancılı bir dönemi beraberinde getirir.

Kemal Tahir’in Romanlarında ve Hikâyelerinde II. Dünya Savaşı

Osmanlı Devleti’nin kuruluş tarihinden başlayarak Türk toplumunu ilgilendiren hiçbir meseleye kayıtsız kalmayan Kemal Tahir’in II. Dünya Savaşı ile ilgili anlatımı da eserlerinde bir konu arka planı olarak değerlendireceği açıktır. Yazar, “zamanın sosyolojik yansımalarını tüm romanlarının odağında yer alan merkezi bir konu” hâline getirmektedir. (Hüküm, 2017: 366) Bu bağlamda Kemal Tahir, örneklerini artırabilmekle birlikte, konusu Anadolu’da geçen bazı eserlerinde; *Körduman*’da, *Kelleci Memet*’te, *Bozkırdaki Çekirdek*’te, *Namuscular*’da, *Karılar Koşusu*’nda, *Damağası*’nda ve “Dutlar Yetişmedi” ile “Marangoz Ahmet Çavuş” başlıklı hikâyelerde savaşa dair birtakım eleştirel tespitler, vurgular veya değerlendirmeler yapmaktadır.

Eserler sırayla göz önünde bulundurulduğunda ilk olarak *Körduman*'da II. Dünya Savaşı ile ilgili ülkenin siyasi tarihi açısından önemli bir vurgu mevcuttur. Savaşın patlak verdiği 1939 yılının 1 Eylül'ü, 1939-1940 yılları içindeki yaklaşık dört aylık bir süreyi kapsayan romanın, başlangıç tarihi kabul edilen Teşrinisani'nin yaklaşık iki ay kadar öncesine karşılık gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında; romanın aktüel zamanının, Savaşın başlayıp gittikçe şiddetlendiği bir sürece rastlandığı görülür.

Yazar, Türkiye'nin Savaş sırasında değişkenlik gösteren tavrını özelde Yamören genelinde ise Anadolu köyleri üzerindeki etkisiyle panoramik bir tarzda okuyucunun önüne sunmaktadır. Romanın önemli kahramanlarından Topal İsmail bir gün Mustafa ve Vahit'le otururken konuyu II. Dünya Savaşı'na getirir. İsmail, Almanların şovenist yayımları hakkında gazeteden öğrendiklerini kendince ve iptidai kanaatlerle yorumlayarak savaştan endişe ettiğini söyler. Fakat genel anlamda ne Vahit ne de Mustafa bu habere ilgi gösterir:

“(…) Ben başka meseleye daldım, Alaman'a daldım!

- Neye daldın, rezile bak!...

- Alaman gâvuruna daldım. Geçende muhtar odasında Muhtar Ağa, Köroğlu gazetesi okudu. Dünyadan haberiniz yok da mal gibi yaşarsınız!

- Dünyaya n'olmuş?

- Alaman'ın sözünü duymadın mı?

- Duymadım!

- 'Milleti yeryüzünden kaldıracam!' demekte Alaman!

- Aman hangi milleti? Bizi mi?

- Yalnız bizi değil, tüm milletleri kaldıracak. 'Dünyayı temizlememiş, bana barınma yok!' diyesi...

Vahit yalandan telaşlandı:

- Temizler öyleyse... Toptan kıyar. Gördün mü işi? Aman İsmail, daha neler demekte bu Alaman?

- Dediği şu: 'Bana, bundan böyle tuzsuz yağ yemek haram olsun! Ben elime geçeni topa, tüfeğe, tanka, uçağa versem gerek... Uçaklarım öylesine çok olacak ki güneşi kapatacak silme!' (Kemal Tahir, 2009: 230-231)

Yamören'de II. Dünya Savaşı'na ve dünyanın içinden geçtiği sürece ciddi bir şekilde önem veren tek kişi, Kemal Tahir'in anakronik de olsa biyografisi noktasında yansıtıcı özellikler yüklenen ve yazarın bazı başka romanlarında da *-Sağırdere, Yol Ayrımı, Kurt Kanunu, Hür Şehrin İnsanları* ve *Bir Mülkiyet Kalesi* gibi farklı görünüş ve şekillerde okurun karşısına çıkan Murat'tır. Murat, romanın dördüncü ana bölümünün son kısmında *Cumhuriyet* gazetesi okur. Üçüncü şahsın anlatımıyla buradaki manşetler okuyucuya sunulurken savaşın gidişatı gözler önüne serilir. Böylece de eser kısmen de olsa bir belgesel romana (*roman documentaire*) dönüşür ve söz konusu edildiği gibi, savaşın hangi aşamada olduğu, bu süreçte nelerin yaşandığı realist bir yaklaşımla kurguya yansıtılır:

“Birinci sayfada, büyük harflerle şöyle bir yazı: ‘Milliyetçiler ilerliyor.’ Altında bir resim, şapkaları püsküllü, tıraşı uzamış sıska herifler... ‘Alkazar

savunucuları'. (...) Daha küçük bir yazı: 'Barselon'la Madrid'in arası kesildi', 'İtalyan ve Alman motörlü kıtaları uçakların desteğiyle cumhuriyetçilerin cephesini geniş bir hat üzerinden yarmışlar', 'Karışmazlık komitesinin kararları', 'Londra: A. A. - Royter ajansının bildirdiğine göre, İngiliz gazetelerinden bazıları demir madenlerinin General Franko tarafından zaptı üzerine vakit geçirmeden milliyetçilerle anlaşmak fikrini savunmaya başladılar.' Sayfanın altında İngiliz Başvekili Çemberlâyn'in uzun bir resmi vardı. 'İngiliz Başvekilinin Avam Kamarası'ndaki nutku – Avusturya'nın Almanya'ya katılması Avrupa barışını güven altına almıştır.'...'' (Kemal Tahir, 2009: 456)

Romanda savaşla ilgili başka bir bilgiye yahut vurguya rastlanmaz. Bu konunun devrin en önemli olayı olmasına rağmen ayrıntılı olarak işlenmemiş olması da ayrı bir tespit dâhilinde ortaya konulmalıdır. Yazarın *Körduman*'da II. Dünya Savaşı ile ilgili anlatıma geniş planda yer vermemesi Topal İsmail'in, Vahit ve Mustafa ile konuştuğu sahnede de görüldüğü gibi, köylünün bu meseleye ilgisiz olması, hemen kendi günlük yaşantısına dair sorunlardan ve çıkar ilişkilerinden başka bir şey düşünmemesidir.

Kelleci Memet'te II. Dünya Savaşı daha çok zaman anlatımı noktasında büyük bir önem taşır. Romanın aktüel zamanı olan 1940 yılı, savaşın bütün şiddetiyle tırmandığı yıllardır. Söz konusu durum, memleketin bütününde olduğu gibi, hapishanede de bir merak ve gerilim unsuru hâline gelmiştir. Mahkûmların, savaştan, yansıtıcı kahraman Gazeteci Murat Bey aracılığıyla haberdar oldukları ve savaşın gidişatını bir spor müsabakasını takip edercesine; taraftarlık duygusu içerisinde izledikleri anlaşılır.

Bununla birlikte romandaki kurgunun ilerleyişinde savaşın hangi aşamada olduğunu her fırsatta görebilmek mümkündür. Yazar bunu yine gazete manşetleriyle; daha çok bu manşetleri kahramanların dilinden ortaya koyarak yapmaktadır. Söz konusu şekilde Almanya'nın Norveç'i işgali, İngilizlerin Kuzey Denizi'nde Baltık sahillerine mayın döşemesi, Oslo'nun kuzeyinde ve güneyinde Norveçlilerin karşı koyması, Norveç Nazilerinin Alman ordularına katılması, Almanya'nın Macar sınırına asker yığıp saldırıya hazırlanması, Dünkerk'in bombalanması, İngilizlerin Harp karşısındaki kararlı duruşu gibi önemli gelişmeler olay örgüsünde yer alır.

II. Dünya Savaşı iktisadî anlamda iç piyasaya da etki eder. Özellikle bütün esnafa tedirgin bir bekleyiş hâkimdir. Şaban Efendi'nin, yanında çalıştığı Devecigillerin Abdurrahman Efendi adına Terzi Bekir'e gelip onu mal alması için ikna etmeye çalışması ve kendince türlü kolaylıklar sağlaması bununla ilgilidir: "Toptancılar savaşa girilirse depolardaki, ardiyelerdeki mallara hükümetin parasız el koymasından korkuyorlarmış... Her çeşit malı namuslarına güvendikleri esnafa senetsiz sepetsiz, peşinatsız satmaya çabaları bundan..." (Kemal Tahir, 2008: 185) Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere stokçuluk çabası, esnaf tarafından eldeki maldan da olunacağı endişesiyle kendisini toptan ve acele bir satış çabasına bırakmıştır.

Devecigillerin Abdurrahman Emmi'nin hukuk mektebinde okuyan oğlu ise devrin genel toplumsal eğilimiyle veya algısıyla kendisini ırkçı düşüncelere kaptırıp Türk olmayan unsurlara yaklaşımıyla Cinci Nezir'i de etkilemiştir. Abdurrahman Emmi'nin oğlunun bu çeşit fikirlere kucak açması, yine II. Dünya Savaşı'nın Mihver devletler ekseninde şekillenen kaotik atmosferiyle açıklanabilir. Zira II. Dünya

Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'de ırkçılık ve Pantürkçülük düşünceleri tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Atabay, 2005: 252). Onun bu konudaki söyledikleri ise son derece safçadır. Cinci Nezir, söz konusu sahnede, Türkiye'de cumhurbaşkanı olsa ne gibi icraatlarda bulunacağını ve nasıl kararlar alacağını anlatır. Bu ekstrem tasarıların veya düşüncelerin temelinde Türk dışı unsurları saf dışı etme veya onları sıkı bir denetim altına alma temeline dayanan şovenist teşebbüsler vardır. Kemal Tahir, bu yolla karşıtı olduğu bir düşüncüyü; şovenist milliyetçiliği ironik bir yaklaşımla ortaya koymaktadır:

“- (...), Osmanlı vaktiyle işleri gayet gevşek tuttuğundan Türk'ün içine gâvur tohumu karışmıştır. Neye şaşkın?.. Evet, bizim içimize bunca zamandır, gizli din taşıyan gâvur dölleri girmiş Hatip Hoca. Bizim avanak milletimize sorsan, 'Memur takımı tam rüşvetçi,' der. Gözünü aç, bu lafların yalanı yok, yanlış var, memur takımın kanı temiz olanları aklıktan geberseler, rüşvet almazlar. Çünkü kurban olduğum Türk kanı bırakmaz. Rüşvetsiz iş görmeyenler, gizli din taşıyan gâvur dölleri bir, bir de kanı katıkları olanlar... Bu sebepten akıllı bir cumhurbaşkanı, rüşveti, dinsizliği, ırz düşmanlığını kaldırayım derse, ilk iş gâvuru Müslümandan ayıracak... Ama safi, gâvuru Müslümandan ayırmak yetmez. Bir yandan da kütükleri yoklayacaksın... Kütük dedimse, odun kütüğü değil haaa... Nüfus kütüğü...

- Nüfus kütüklerinde, neyi yitirdin de aramaktasın oğlum Cinci?

- Bakalım kimin anası Çerkes, babası Arnavut... Bakalım, kanına Arap karışmışımız ne kadar?... Bakalım, Lazımız, Kürdümüz kaçta kaç?..

- Benim aklım karıştı!.. Bunlar Müslüman değil mi?

- Müslüman olmakla... Bunlar da ayıklanacak... ayıklanacak ama ferah ol, bunlar gâvur defterine yazılmayacak... Yedi göbek Türk oğlu Türklere artakalan işleri bunlara vereceğiz!.. Kanı katıksızların beğenmediği işleri... Aylığı, kazancı biraz kıtça işler... Çünkü bundan böyle, Osmanlı ülkesinde Türk oğlu Türklere yaşayacak ebedi... Tuzsuz yağı bala katıp biraz da biz yiyeceğiz...

Deminden beri kapıya dayanıp ağzı açık, gözleri dalgın dinleyen Eskici Derviş Ömer, gizli bir sevinçle sordu:

- Gâvur kısmı, ne işe yarar köy yerinde Nezir Ağa?

- Sapanla tırpanla boğuşacaklar. Vaktiyle dinimizin nasılmış doğru yolu? Gâvurlar kazanırmış da, Türklere yermiş... Biz işte o düzeni geri getireceğiz!..” (Kemal Tahir, 2008: 95-98).

Bozkırdaki Çekirdek'te ise Kemal Tahir, köy enstitüleri karşısındaki tavrın değişmesini, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki tavrının yahut politikasının değişkenliği ile açıklar ve bunun sorumlusu olarak da İsmet İnönü'yü görür. Onun bu konudaki düşünceleri, Kemal Tahir'in sohbetlerinden aktarılan notlarından oluşan İsmet Bozdağ'a ait *Kemal Tahir'in Sohbetleri* kitabında yer alır. Yazar burada, enstitüler ile gündelik politika arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak şöyle ortaya koymaktadır:

“İkinci Dünya Savaşında İsmet Paşa'nın Türkiye politikası, çok civelek bir politikadır. Başlarda Almanlar, Fransa'yı birkaç haftada çiğneyiverince İsmet Paşa'nın gözü Almanlara döndü... Almanya'da Nazi Partisi var, Türkiye'de Halk Partisi... Almanya'da Hitler'in sözü kanun, Türkiye'de İsmet Paşa'nın...

Almanlar ülkeyi ellerine geçirebilmek için her yere bir Nazi ajanı yerleştirmiş, millete nefes aldirmiyor; İsmet Paşa şehirleri kasabaları Halk Partisi ile Halkevleri ile avucu içine almış ama köyler boş... Paşa askerlikten bir türlü kurtulamadığı için askerde çavuş rütbesine kadar çıkabilen açık göz köy çocuklarını bir kurstan geçirip eğitmen yetiştirmeye durdu; ve bunların her birini bir köye yerleştirdi mi, işte sana, Almanların imrenecekleri bir SS ordusu! Bu eğitmenler, köyleri avuçları içine alacakları ve devletle bütünleşecekleri için, memlekette sinek uça İsmet Paşa'nın haberi olacak; Hitler de bunu görünce; 'Aman bu ne yaman akıl, nasıl bir akıl!' deyip İsmet Paşa'yı alından öpecek!

Ama hesap yanlış çıktı. Almanlar, Sovyetlerin bozkırında yenildiler... Moskova'ya kadar gelmişken yüz geri olup çekilmeye başlayınca, o zamana kadar sırtını sıvazladığı, arkaladığı, 'Hadi göreyim seni' dediği Turancıları deliğe tıktığı gibi, bu kere, yine aynı Millî Eğitim Bakanını (Hasan Ali Yücel) solcuları el üstünde tutan bakan hâline getirdi ve devleti, sol rüzgârın uğuldadığı Köy Enstitüleri şampiyonu yaptı...

Aslında, Köy Enstitüleri sorununun temelinde işte bu rezillik yatar! Önce savaşı Almanya'nın kazanacağı hesabına yatırım yapılmıştır; sonra, Rusların kazanacağı üstüne!

Ruslar savaşı kazanıp da üç doğu ilimizle birlikte Boğazlarda üs istemeye bulaşınca; İsmet Paşa fırt diye döndü ve İngiltere, Amerika üstüne oynamaya başladı. İsmet Paşa'nın sırtında yumurta küfesi yok! Almaya da vermeye de alışık değildir... Biliyorsun, Almanlar 12 Ada'yı önerdiler, içi gittiği hâlde almadı. Ruslara üç vilayet verir mi hiç! Böylece İnönü için Köy Enstitüleri esprisi de ortadan kalktı. Nitekim Demokrat Parti muhalefeti ağzını açar açmaz, bu Köy Enstitülerini ağızlarını kapatmak için taviz olarak veriverdi; çünkü onun gözünde verdiği şey, fonksiyonunu çoktan yitirmişti." (Bozdağ, 2003: 125-126).

Romanın aktüel zamanı olan 1943 yılı, Türkiye'nin, başarılı şekilde ilerlemesi dolayısıyla savaşın başlarında desteklediği Almanya için, sonun başlangıcını ifade eder. Özellikle Stalingrad yenilgisi, bu başlangıçta en önemli aşama ve hatta dönüm noktasıdır. Desteklenen gücün değişmesiyle birlikte, hem yönetimin politikası hem de halkın bakışı değişmiştir. Bu değişimde savaşın haklı yahut haksız olanı değil, yalnızca çıkarlar ön plandadır. Nitekim köy enstitülerinin kapatılmasında da söz konusu değişimin sonuçları etkili olacaktır.²

Bununla birlikte romanda köy enstitüleri meselesinin dışında da II. Dünya Savaşı ile ilgili anlatıma yer verilir. Romanın birinci ana bölümünün ilk kısmında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinde II. Dünya Savaşı ile ilgili olarak daha çok savaşın gidişatı üzerine konuşulur. Kurguda, tıpkı tarihsel süreçte olduğu gibi, Almanya'nın

² Mustafa Gazalıcı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Enstitülerin durumunu değerlendirirken olayın yine savaş ekseninde dışarıdan görünen yüzünü şu şekilde özetler: "1942 yılında Pazarören Köy Enstitüsü'ne yaptığı gezi sırasında Cumhurbaşkanı İnönü, Tarım Bakanı'na 'Enstitülerin sayısını çoğaltmalıyız, yetiştirmeyi düşündüğümüz tarımcı öğrencileri de bu enstitülerde yetiştirmeliyiz' derken Tonguç'a dönerek, 'Enstitü sayısını 60'a çıkarmak gereklidir. Buralarda bir kısım öğrenciler tarımcı olarak yetiştirilmelidir. Para sorunu diye bir şey ileri sürme' diye ekliyordu. Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bırakın Köy Enstitülerinin sayısını artırmayı var olanları bile korumak güçleşmişti. Enstitülere karşı olan çevreler her fırsatı değerlendirerek bu kurumları yıpratmaya çalıştı. 'Enstitüler komünist yetiştiriyor, kız erkek öğrenci ilişkilerinde ileri gidiliyor' gibi karalamalar yapıldı." (Gazalıcı, 2018: 43).

düşüşe geçmesinden sonra Türkiye'deki mevcut yönetimin küresel anlamdaki politik tavrı da değişiklik göstermiş; bariz bir eksen kaymasına uğramıştır.

Diğer bölümlerdeki savaşla ilgili konuşmalar, yine savaşın gidişatı üzerine olmakla birlikte köylünün bakış açısını ortaya koyduğu için son derece safçadır. Özellikle şarlatan bir tip olan Cinci Nezir, Hitler'in Müslüman olması dolayısıyla savaşın Almanların kazanacağına kanaat getirir. Dolayısıyla da Türklerin bir an önce bu zafere katılması gerektiğini düşünür.³ Cinci Nezir'in düşüncelerinde somut bir dayanak aramak imkânsızdır:

“Evet Apti Ağa, Türk sıvanmayınca hiç olmaz! Neden mi? Hitler efendimiz katıksız Türk kanındandır ve de Müslüman'dır sapına kadar... Savaşı açmadan önce, Bağdat'tan Basra'dan, Mekke'den Medine'den derin hocalar topladı başına... Ne bulduysa Kuran'da buldu! Kafkasya Türk'ünü, Mekke Arap'ını çekip çevirmeye hazır olun diye haber saldı Ankara'ya... Bunları bizim buyruğumuza verecek amma şartı var: Tekkeler selbes... Ezanımız Arapçaya dönecek ters yüzü, karılar örtülecek! Kısası: Ya Şeriat ya ölüm! Çünkü Müslüman'a dönecek dolaplar, gâvura çıfita ekmek yok. Karısı kızı dilerse cariyeye girer İslam evlerine... Oğlu, kocası hizmetkâr durur yanımızda... Şuncacık ekmek atarsak atarız akşamdan akşama önlerine o kadar...(…)”
(Kemal Tahir, 2016: 38).

Son olarak savaşın romandaki bir başka yüzü stokçuluktur. Hacı Zekeriya Efendi örneğinde görüleceği üzere, esnaf mal satmak hususunda ihtiyatlı davranır ve savaşın gidişatı ile ülkenin savaşla ilgili politikasına göre tavır geliştirir. Esnafın en büyük korkusu, Kelleci Memet'te olduğu gibi, hükümetin eldeki mallara el koyma ihtimalidir. Hacı Zekeriya Efendi böyle bir duyum alınca elindeki bütün malı ucuz pahalı demeden veresiye dahi olsa dağıtmış; böylece karşılaşılabileceği zarardan kurtulmayı amaçlamıştır.

Kemal Tahir'in hapishane romanlarından biri olan *Namuscular*'da mahkûmlar II. Dünya Savaşı'nın da olumsuz ekonomik etkisiyle ancak zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Romanın aktüel zamanı olan 1943 yılı, II. Dünya Savaşı'nın gidişatı açısından Müttefik devletlerin yükselmeye başlamasına karşın, Mihver devletlerin düşüşe geçtiği bir dönemdir. Bu süreçte devletin denge politikalarının sürekli değişmesi sebebiyle kafası karışan halk, Murat'a savaşla ilgili sorular sorar. İrkçi propagandası sebebiyle başta Almanya olmak üzere Mihver devletlerin mutlak yenilgisini bekleyen Murat ise savaşın gidişatını radyo haberleri ve gazeteler aracılığıyla takip etmeye çalışır. Söz konusu noktada II. Dünya Savaşı'yla ilgili gelişmelere romanın bütününde bir leitmotiv gibi yer verilir.

Romanda vurgulandığı üzere, II. Dünya Savaşı'nın şehir hayatına en büyük etkisi fakirlik ve sefalet noktasında olmuştur. Adıyamanlılar yiyecek ekmek dahi bulamadıkları için nispeten daha çok iş imkânının olduğu Malatya'ya göç etmişlerdir. Murat, Şoför Faik'e pencereden seyrettiği çöpçü kadının kim olduğunu söylemesi bu durumu bütünüyle ortaya koymaktadır:

³ Türk romanının geneli açısından düşünüldüğünde bu tarz yorumlar *Bozkırdaki Çekirdek*'e ve daha doğrusu Cinci Nezir'e has değildir: “Türkiye'nin savaşa katılmasını isteyenler içinde cehalet dolayısıyla garip bir söylentiye inananlar vardır. Bu söylenti ‘Hitler’in İslamiyet’e hizmet için’ bu savaşa giriştiğidir. Savaşın efsaneleşen boyutunu da gösteren bu söylenti *Panorama, Rezil Dünya, Bozkırdaki Çekirdek, Namuscular* adlı romanlarda dile getirilir (Sınar Uğurlu, 2009: 1739-1764).

“- Bileceğiz. Akli ermeyenin çoğu, akli erenlerin omzunda... Çöpçü karı kim biliyor musun?

- Ne bileyim? Buğdayın kilosu yüz otuz kuruşa çıktı. Adıyaman ahalisi olduğu gibi şehre dökülmüş. Kızlar bir ekmeğe uçkuru çözüyorlarmış. Adıyamanlıdır.

- Adıyamanlı falan değil... Bizim Memetçiğin anası... Oğlu vatan müdafaasına... Anası sarhoşları çeken atların gübrelerini temizlemeye...”
(Kemal Tahir, 2008: 104).

Murat, hapisyanede ayrı bir odada kaldığı için bu odayı kendi ilgi ve merakları doğrultusunda imkânların elverdiği ölçüde yerleştirmiştir. Bu noktada duvarda II. Dünya Savaşı'na dair resim ve harita benzeri birtakım materyaller yer alır:

“(...)Duvarda boydan boya Cumhuriyet gazetelerinden kesilmiş renkli haritalar. Libya, Balkanlar, Şark cephesi... Uzakşark ve kurşun kalemle çizilen hareket mevkileri. Stalingrad'da henüz dövüşülüyor. Alman ordusu Vladikafkas'a inmiş. Elalemeyn tehlikede... Dünya sanki burada nefesini kesmiş... Baskın bekliyor. Bir silkinecek... Bir davranacak. Çörçil'in sözüyle 'Bir hedef ya boğazınıza sarılmıştır yahut ayaklarınızın dibindedir.' İstanbullu yavaşıca, 'Allah belasını versin!' dedi.” (Kemal Tahir, 2008: 105).

Hapishane müdürü Mehmet Erdemir ile Murat savaşın durumu üzerine kısaca konuşurlar. Hapishane müdürü savaşın ilk yıllarında devletin benimsediği şekilde - bu politika daha sonra Almanya'nın düşüşüne geçmesi sonucunda değişecektir.- Alman yanlısı bir tavır sergilemektedir. Bu sebeple de Almanya'nın savaştan galip çıkacağını düşünür. Halkın düşünceleriyle aynı olan söz konusu tavrın herhangi bir fikri temeli yoktur ve müdürün anlattıkları yine tamamen basit bir taraftarlığa dayanmaktadır.

*Karılar Koğuşu'*nda Kemal Tahir'in II. Dünya Savaşı ekseninde şekillenen güncel politika hakkındaki görüşleri Murat aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Murat'ın söyledikleri, bu noktada Kemal Tahir'in düşünceleriyle örtüşür ve konuşmalarda geçen benzer ifadeler yer yer onun notlarında da rastlanır. Kemal Tahir, Marksist bir yazar ve düşünür olduğu için Kızıl Ordu karşısındaki güçleri “emperyalist” olarak kabul etmekte ve onları eleştirmektedir. Yazarın savaş sonrasına dair yaptığı değerlendirmelerde sert bir dille ortaya konulan bu tavır, farklı bir bağlamda da ele alınsa onun meseleye bakışını ve savaşta niçin Rusya'yı desteklediğini önemli ölçüde yansıtmaktadır. Bu mesele, bir şovenizm kapışmasının veya diktatörlük egemenliğinin ötesinde bariz bir şekilde emperyalizm ve antiemperyalizm mücadelesi olarak da kendisini gösterir:

“İkinci Dünya Savaşı adı verilen batı kıyametinden sonra emperyalistlerin, dünyanın dört bucağında 'Bağımsızlık veriyoruz' yalanı ile kurdukları uydurma hükümetlerin hemen hepsi, emperyalist sömürüyü ortadan kaldırmak için değil, tersine bu sömürüyü yeni şartlara göre maskeleyip kolaylaştırmak için kurulmuşlardır. Bu sebeple bunların bağımsızlıkla, egemenlikle hiçbir ilintileri yoktur. Bunlar, emperyalistlerin araçları, gereçleri oldukları için, idarecileri arasındaki boğuşma, dalaşma hiç bitmez, öldürüşme sürüp gider.”
(Kemal Tahir, 1992: 149-150).

Romanın aktüel zamanı *Namuscular'*la aynıdır. Murat, savaşın gidişatıyla yakından ilgilidir ve gazete haberleri ile radyolardan savaşla ilgili gelişmeleri öğrenmeye çalışır. Bu ilginin sebebi, savaşın hem bütün insanlığı ilgilendiren bir nitelik taşıması

hem de Murat'ın, Kızıl Ordu'nun durumunu merak etmesidir. Eserde Murat için savaşın taşıdığı önem, üçüncü şahsın anlatımıyla şöyle söz konusu edilir:

“Uzaklarda, harp oluyor, İstanbullu için, sıcaklar harbin dehşetini, harbin dehşeti de sanki sıcakları arttırıp tahammül edilmez hâle getiriyordu. Bu harp karşısında bitaraf değildi. Hayatında bazı şehirlerin ne mühim yeri oluverdiğini birkaç seneden beri anlamıştı. Mesela Moskova, mesela Stalingrad, mesela Paris, mesela Vichy... Kiminde dostları, kiminde düşmanları oturuyordu. Nasıl bitaraf olmalı. Hem bitaraflık ne demek? Bu bir çeşit alçaklık...

Duvardaki haritalara baktı, İtalya sallanıyor. Kızıl ordu Romanya sınırlarını aştı aşacak. İnsan hem bu kadar bahtiyar, hem de bu kadar üzüntülü olabilir mi?” (Kemal Tahir, 2016: 42).

Murat romanın ilerleyen sayfalarında Nazım Hikmet'e mektup yazar ve bu mektupta yine savaşla ilgili gelişmeleri söz konusu eder. Savaşa dair haberler, dünya görüşleri sebebiyle hem Murat'ı hem de Nazım Hikmet'i mutlu edecek türdendir: “Şimdi, sana bu satırları yazarken vakit gece. Saat 9. Radyodan haber geldi. Limberg Kızıl Ordu tarafından zapt edilmiş. Artık ben zafere de kanıksadım.” (Kemal Tahir, 2016: 67). Murat, bu gibi haberler doğrultusunda Almanya'nın yenileceğine emin olur ve Hacı Abdullah'la dama oynarlarken görüşünü soran Ankaralı Gazi'ye şöyle cevap verir: “Allah göstermesin. Alman'a dönmek nasıl söz! Düşman başına... Sen şimdi yenilsen taşları yeniden dizer, belki ikinci partiyi alırsın. Hitler için böyle bir ihtimal kalmadı. Zukof damaya çıktı mı, yani Berlin'e girdi mi, Hitler efendimiz kıyamete kadar mat oldu demektir.” (Kemal Tahir, 2016: 84).

Bir aydın olarak görülebilecek Murat'ın, savaşla ilgili makul yorumlarına karşın halkın genelini temsil eden mahkûmlar bu konuda son derece asılsız haberlerle şekillenen fikirlere sahiptir. Yine bu noktada Murat'ın Kızıl Ordu'yu desteklemesine karşın mahkûmlar Almanya'nın tarafını tutmakta; milliyetçi fikirlerin de etkisiyle Almanya özelinde Mihver devletlerin galibiyetini beklemektedir. Romanın sonunda ise Murat, savaşın süreci, yaşattıkları ile mal olduğu şeylerin bir muhasebesini ve muhakemesini yapar. Özellikle bu kısımda bütün insanlık açısından savaşın dehşeti ve sonuçları bütün açıklığıyla ortaya konulur. Savaştan geriye kalan tek şey ölüm ve sefalettir:

“Yalnız bir taraftan iki bin insanın ölmesi havadisi manşet yapılmak değerini bile çoktan kaybetmişti. Her yerde nefes almaktan kolay, filitle pire, tahtakurusu, sivrisinek imha etmekten kat kat tabilemiş ölüm. Rehinelere, işgal kuvvetlerine, mukavemet hareketi mensuplarına, bombalanan şehirlerdeki ihtiyarlara, çocuklara, kadınlara, konsantrasyon kamplarındakilere, Norveç'ten Girit'e, İzlanda'dan Moskova'ya kadar, Urallar'dan Pearl Harbor'a, Alaska'dan Meksika'ya, Tunus'tan Cape Town'a, Dakar'dan Cibuti'ye, Suriye'den Hindçini'ye, Avustralya'dan Tibet'e kadar toprağın üzerinde, denizde, yerin dibinde ve gökyüzünde ölüm esiyor; dünya, kanla dolu bir muazzam testiyi başına dikmiş, patlayışa içiyordu.” (Kemal Tahir, 2016: 353).

Romanda Savaşın ekonomik etkisi, düşmüş bir kadın olan Tözey üzerinden yansıtılır. Kemal Tahir burada “Tözey'den Varlık Vergisi istenmesi ve Tözey'in borç alarak bu parayı ödemesinden bahsederek Varlık Vergisi'nin çaresiz insanlardan bile alındığını vurgular ve bu uygulamayı eleştirir.” (Sınar Uğurlu, 2003: 48).

Damağası'nda Kemal Tahir, *Kelleci Memet*'te olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'de ırkçılık ve Pantürkçülük düşünceleri tekrar gün yüzüne çıkması meselesini eleştirir. Bunun bir yansıması olarak yeni Cezaevi Müdürü Mehmet Kayahan'a, Rıza Bey'i dövdürmesinin sebebi sorulduğunda Mehmet Kayahan onun "Kürt" ve dolayısıyla "rejim düşmanı" olduğunu söyler:

"- Beyefendimiz... Bu adam bir kere Kürttür. Rejim düşmanıdır.

- Haşa... Ben bir vakit kabul etmem... Biz Türkoğlu Türküz bey.

-Hayır, Kürttür.

- Kürdüz. Lâkin Kürtle Türkün ne farkı var? İki de Müslüman... Biz Türküz... Kürtlük akıl demektir.

- Ne demektir, ne demektir?

Rıza bey Kürtlüğüyle alay edenlere böyle cevap vermeye alıştığından bu sözü ağzından çıkarmıştı. Kendisini derhal topladı:

- Yani, demem o deme değil... Biz akıllı Kürdüz beyim... Şeyh Sait Kürdü değiliz... Biz Kürtsek bizi döven gardiyan da Kürt... Allah Allah!" (Kemal Tahir, 2010: 72).

Romanın konu aldığı tarih aralığında II. Dünya Savaşı sona ermiştir. Fakat yine de eserde yer yer savaşın sonuçlarına ve etkilerine dair birtakım ifadeler bulunur. Mahkûmlar genel olarak halkı ve onun bakış açısını temsil eder. Kemal Tahir ise II. Dünya Savaşı'nı bir konu arka planı olarak ele aldığı bütün romanlarında halkın savaş hakkındaki düşüncelerini gerçeklikten uzak ve söylentilere dayalı bir şekilde yansıtır. Cemal ile Kel Yiğit'in konuşmaları buna açık bir örnek oluşturur:

"- Orası da öyle... Hele bakalım... 'Bu Alman'ın bir aynası var' diyorlardı. Aynayı daha meydana çıkarmadı mı beyim?

- Aynası falan hep bu! Yenildi Ali ağa!

- Deme! Geri çekildiği plân üzerine dediler...

- Yenildi. Plân milân bizim lâfımız... Biz Almanın yenilmesini istemiyoruz.

- İstemeyiz. Bize bir vakit fenalığı dokunmamış. Seferberlikte berabermişiz de...

- Beraberdik. Az kalsın elden çıkıyorduk." (Kemal Tahir, 2010: 226-227).

"Dutlar Yetişmedi" başlıklı hikâyenin aktüel zamanında II. Dünya Savaşı sırasında hükümetin tedbirleri sonucunda yaşanan maddi sıkıntılar söz konusu edilir. Yazara göre II. Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki bariz etkisi açıktır: "(...) Et birdenbire seksene çıktı, sonra da 120 kuruştan geri gelmek üzere ortadan kayboldu. Ekmek de aynı süratle vesikaya bağlandı. 150 gram çocuklara, 300 gram büyüklere... Simsiyah bir şey. Korkunç bir ekmek... Çamur." (Kemal Tahir, 2010: 14). Mahkûmlardan Sazlı Mustafa'nın karısı Güley, bu durum üzerine çocukları Meryem ve Silo'ya yedirecek ekmek bulamayınca ümidini dutların yetişmesine bağlar. Fakat dutlar da hava koşulları sebebiyle bir türlü çıkmaz ve artık yokluğa dayanamayan çaresiz kadın kendisini asarak intihar eder. Silo ve Meryem ise mecburen yetiştirme yurduna yerleştirilirler.

Son olarak Çorum Cezaevi'ndeki bazı mahkûmların konuşmalarından oluşan "Marangoz Ahmet Çavuş" başlıklı hikâyede bu konuşmaların esasını Almanların Stalingrad yenilgisi meydana getirir. Kahramanlar bu bağlamda II. Dünya Savaşı ile ilgili birtakım gelişmeleri, dedikodu türünden ve bazı hurafelerden oluşan kabulleriyle yorumlamaya ve anlamlandırmaya çalışırlar. Söz konusu konuşmaların ortak yönü, mahkûmların savaşla ilgili iptidai bir biçimde taraftarlık yapımlarıdır. Bu taraftarlığın başında ise Alman ve Rus çatışması gelmektedir:

"- Gel hele gel marangozların yüz karası ve de ustaların yüz karası... Dur oğlum, gel dedikse gazeteyi orana sok da gel demedik... Hani bu senin Alaman..."

- N'olmuş benim Alamana Allah'ıma şükür, Elvan Ağa...

- Olamı... Bu İstalingrand nasıl bir yerse, senin fukara Alamanı, paçasından kapmışa benzer, başkaca batağa batırmışa benzer! Şu kadar bin top, şu kadar bin tank, su kıyısında avuç içi kadar kasabayı...

- (...) Rus da, kendisine göre zorlu bir hükümdür. Bu Rus, Bolşevik olmakla gücünden büsbütün düşmüş değil. Çarlık zamanının domuzlukları kalmıştır ki adamı canından bezdiren direnme domuzluklarıdır. (...)" (Kemal Tahir, 2010: 196).

II. Dünya Savaşı'nın halk arasında bir taraftarlık meselesi hâline gelmesi yine ancak devre göre değişen gündelik politikalar sebebiyledir. Bu hususta toplumda bariz bir kafa karışıklığı mevcuttur ve taraftarlığı besleyen fikirleri, basit politik sempatilerle güce duyulan saygı belirlemektedir. Dolayısıyla savaşın tarafları halkın zihninde ancak bu bağlamda değer kazanmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Kemal Tahir, *Körduman*'da 1939 yılı, *Kelleci Memet*'te 1940 yılı, *Bozkırdaki Çekirdek*'te, *Namuscular*'da, *Karılar Koşusu*'nda 1943 yılı ve *Damağası*'nda 1943 sonrası olmak üzere II. Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki yansımalarını farklı evreler üzerinden anlatır. Dolayısıyla eserler bir bütün hâlinde düşünüldüğünde kurguda II. Dünya Savaşı'nın değişen süreçler etrafında yine Türkiye cephesiyle değerlendirildiği görülür. Bu bağlamda savaş, eserlerde iki şekilde yansıma alanı bulur. Bunlardan birincisi yansıtıcı kahramanın, ikincisi ise başta mahkûmlar ve köylüler olmak üzere, halkı temsil eden bazı karakterlerin gözüyledir. Yansıtıcı kahraman genellikle romanlarda farklı görünüş ve şekillerde ortaya çıkan Murat'tır. Murat'ın savaşa yaklaşımı, Kemal Tahir'in bütünüyle bu konudaki fikirlerini veya sorgulamalarını içerir. Halkın görüşleri ise yalnızca gündelik politikanın istikametine dayanan ve gazete manşetleri, radyo haberleri, söylentiler etrafında şekillenen birtakım safça çıkarımlardan ibarettir.

Murat, şovenist yayılmacılığı sebebiyle Hitler yönetimindeki Almanya'ya düşmandır ve sosyalist dünya görüşünün bir sonucu olarak Rusya'nın tarafını tutarak Kızıl Ordu'nun galibiyetini beklemektedir. Halk ise savaşın ilk zamanlarında, hakkındaki olumlu propagandalara aldanarak genellikle Hitler'i destekler. Bununla birlikte Hitler'in gizli Müslüman olması, Türkiye'ye I. Dünya Savaşı'nda kaybettiği toprakları geri vermeyi kararlaştırması gibi birtakım hurafelere aldanarak Almanya'nın savaşı kazanacağını düşünür. Ayrıca toplumun bir kesimi yine bunun

bir sonucu olarak ırkçı söylemlerle şekillenen birtakım -kurguda eleştirel boyutta işlenen- fikirleri benimsemiştir.

Kemal Tahir'in II. Dünya Savaşı'nı söz konusu ettiği eserlerinde başlıca iki eleştiri unsuru öne çıkar. Bunlardan ilki yönetimin, savaşın kazanan tarafına göre belirlediği değişken politikası, diğeri ise savaşla ilgili önlemlerin ve hazırlıkların ülkeyi yalnızca ekonomik darboğaza sürüklemesidir. Bu iki tavrıdan mağdur olan kesim ise doğrudan doğruya halktır. Devletin söz konusu yaklaşımı sebebiyle halkın kafası karışmış, ayrıca toplumun bütünü birtakım savaş tedbirleri sonucunda yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. *Bozkırdaki Çekirdek*'te görüldüğü üzere, büyük bir eğitim faaliyeti veya teşebbüsü, bahsedilen karmaşa sebebiyle politikaya kurban verilmiştir. *Kelleci Memet*'te, *Karılar Koğuşu*'nda, *Namuscular*'da ve "Dutlar Yetişmedi" başlıklı hikâyede ise savaşın gidişatıyla ilgili yorumlarla birlikte meselenin yoksulluk boyutu bir tespit ve hatta yer yer trajedi cephesiyle ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Akşin, Sina, (2018). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Atabay, Mithat (2005). *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye 'de Milliyetçilik Akımları*, Kaynak Yay., İstanbul.
- Bozarslan, Hamit, (2015). *Türkiye Tarihi -İmparatorluktan Günümüze-*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yay., İstanbul.
- Bozdağ, İsmet (2003). *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Yaba Yay. İstanbul.
- Gazalıcı, Mustafa (2018). *Köy Enstitüleri Sistemi*, Bilgi Yay., İstanbul.
- Hart, Liddell, (2015). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Hüküm, Muhammed, (2017). *Şair-Sosyolog Kemal Tahir*, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (1992). *Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, haz. Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2006). *Damağası*, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2008). *Kelleci Memet*, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2008). *Namuscular*, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2009). *Körduman*, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2010). *Dutlar Yetişmedi*, haz. Sevgül Sönmez, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2016). *Bozkırdaki Çekirdek*, İthaki Yay., İstanbul.
- Kemal Tahir (2016). *Karılar Koğuşu*, İthaki Yay., İstanbul.
- Metinsoy, Murat (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye -Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Ortaylı, İlber, (2010). "1939-1945 İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye", *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul.

- Sander, Oral, (2018). "Türkiye'nin Savaş Dışı Durumu", *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sınar Uğurlu, Alev (2003). *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yay., İstanbul.
- Sınar Uğurlu, Alev (2009). "Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı", *Turkish Studies*, C 4, S 1-2, (2009), s. 1739-1764.
- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, (2018). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si I*, İletişim Yay., İstanbul.
- Uslubaş, Tolga; Dağ, Sezgin, (2007). *İlk Çağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, Karma Yay., İstanbul.